

OG-OKHOD

- 3 -

Editors:

Keith and Kathie Benn

Story Tellers:

Segundo Pallangchao

Apo Anchemang

Anasor Wayyas

Artist:

Baldwin Ngolab

Tagalog:

Neri Zamora

Summer Institute of Linguistics, Inc.
Translators Publishers

1978

Additional copies of this publication may be
obtained from:

FillLit		FillLit
P.O.Box 2270	or	SIL, Bagabag Airport
Manila, 2801		Bagabag, Nueva Vizcaya, 1505

A Storybook in Central Bontoc
02.22-1178-5.4C 54.20PT-786083B
Printed in the Philippines

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting super-structure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps -- literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Ministry of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

Juan L. Manuel
Minister of Education

PREFACE

The Bontoc Igorot culture is both complex and interesting. The stories in this book are only a fragment of the wealth of folklore once passed on by the old men to the young boys, at night, in the men's house. We are grateful to those who have taken their time to relate these stories to help us in our work.

Few people have the opportunity to live among a group of people whose language and culture is different from their own. We would like to thank the people of Tokokan, where we have our home, for welcoming us into their midst, for teaching us their ways, and for treating us as brothers and sisters.

We hope that this book will help teachers to teach their students

- a) to read their own language
- b) to make the transition to Filipino, the National Language, and English.

Keith and Kathie Benn
Summer Institute of Linguistics
Mountain Province

NAN ALITOS NAN LAFAAN

Issan chamona, inaspasyal si Apo Mangalak iska ponchakan. Khag-awis nan kamangalak na, isonga angsan nan omalalem ken sisya. Cha Apo Khayang, Apo Maltinis, Apo Talal, Apo Ichew, Apo Keli, Apo Akop, ya si Apo Lafaan. Ket cha tona amin ay infengfengeg, naanos cha.

Issan chi, nan mekmekyag angkhay nan kankanen nan si Mangalak ay tofon si kaew. Ngem isnan namingsan sinab-at na si Apo Khayang. Kananan, "Khag-awis ka Apo Mangalak. Ay mafalin ta in-asawa ta?" Songfat na ya kanana, "Ad-i ak, tay ad-i ta infakhay. Samet kanekanen nan molan nan apok ay takho." Alanet Khayang ya kanana, "Ta amamchek man nan ingkhak isnan molan nan ap-om ay takho."

Omchan akhes si Apo Maltinis ya makitoptopek, sana et kanan, "Khagawis ka Mangalak. Ay ad-i

Once upon a time, a hen was out in the field gathering food. She was a beautiful hen, so many male birds wanted to court her. Their names were Mr. Crow, Mr. Martinis, Mr. Talal, Mr. Ichew, Mr. Eagle, Mr. Owl, Mr. Parrot, and Mr. Hawk. At that time, all these birds were very gentle. At that time also, hens only fed on fallen fruit.

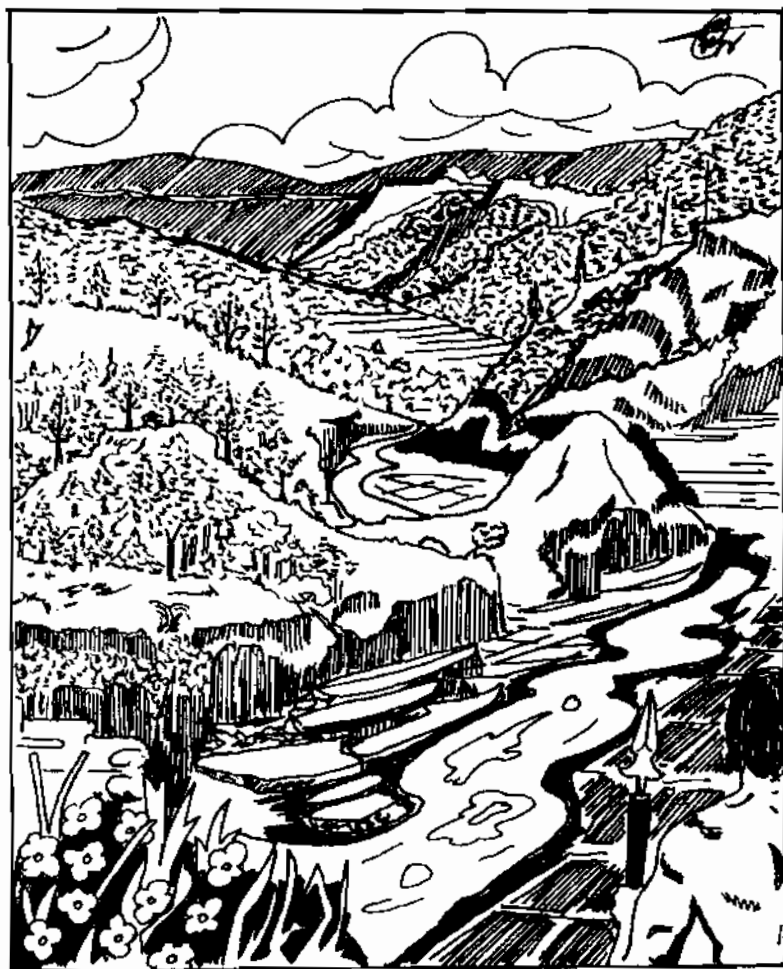
One day, the hen met Mr. Crow, who said, "Oh, how beautiful you are. Could we possibly get married?" The hen answered, "No, we would not be suitable partners. You always eat my master's fruit. Then the crow replied, "If that is the case, I will destroy even more of your master's plants."

Then Mr. Martinis came and ate with her. He exclaimed, "You are beautiful. Will you marry

Noong uneng panahon, may isang magandang inahin na laging nasa bukid at nagtitipon ng pagkain. Maraming ibong lalaki ang nais manligaw sa kaniya. Sila ay sina G. Uwak, G. Martines, G. Talal, G. Pipit G. Agila, G. Kuwago, G. Loro, at G. Lawin. Noong mga panahong iyon, ang mga ibong ito'y mababait.

Noon ring mga panahong iyon, mga bungang-kahoy lamang na nahuhulog sa lupa ang kinakain ng mga inahing manok. Nguni't isang araw, nasalubong ng inahin si G. Uwak. "O, anong ganda mo!" bati niya, "maaari bang ikaw ay mapangasawa ko?" "Hindi maaari. Hindi tayo magiging mabuting mag-asawa. Lagi mong kinakain ang bunga ng mga tanim ng aking panginoon," tugon ng inahin. "Kung gayon, lalo kong sisirain ang mga tanim ng iyong panginoon," pagbabanta niya.

Sunod namang dumating si G. Martinis at nakipanginain sa inahin. "Ang ganda mo!"

mafalin ta in-asawa ta?" Songfat Mangalak ya kananan, "Ad-i tay in-aaseng ka isnan kali tako ay infeb-engeg." Saet kanan Maltinis, "Awni ta asngeasngek am-in ay kak-alin nan olay sino ay sab-atek."

Inomchan akhes si Apo Ichew. Kanana, "Pipipi pitpitpit. Ay ad-i mafalin Mangalak, ta in-asawa ta?" Songfat akhes Mangalak ya kanana, "Ad-i, tay lawing nan iyed-ichew mo isnan ap-ok." Saet kanan Ichew, "Mo ad-i ka, fowifowisitek nan lafey nan ap-om ay takho."

Inomchan akhes si Keli. Kanana, "Inmali ak mangalak. Ay ad-i mafalin ta in-asawa ta?" Songfat Mangalak ya kanana, "Ad-i tay oleg nan kanem. Ya waday nan fowisit ay igigwam isnan ap-ok ay takho." Saet kanan Keli, "Mo ad-i ka, aye ngalod ta tolong ak si Ichew ay minfobowisit isnan ap-om ay takho."

me?" The hen returned, "No. You are always mimicking the rest of us birds." Then Martinis replied, "You just wait! I will increase my imitations, no matter who speaks."

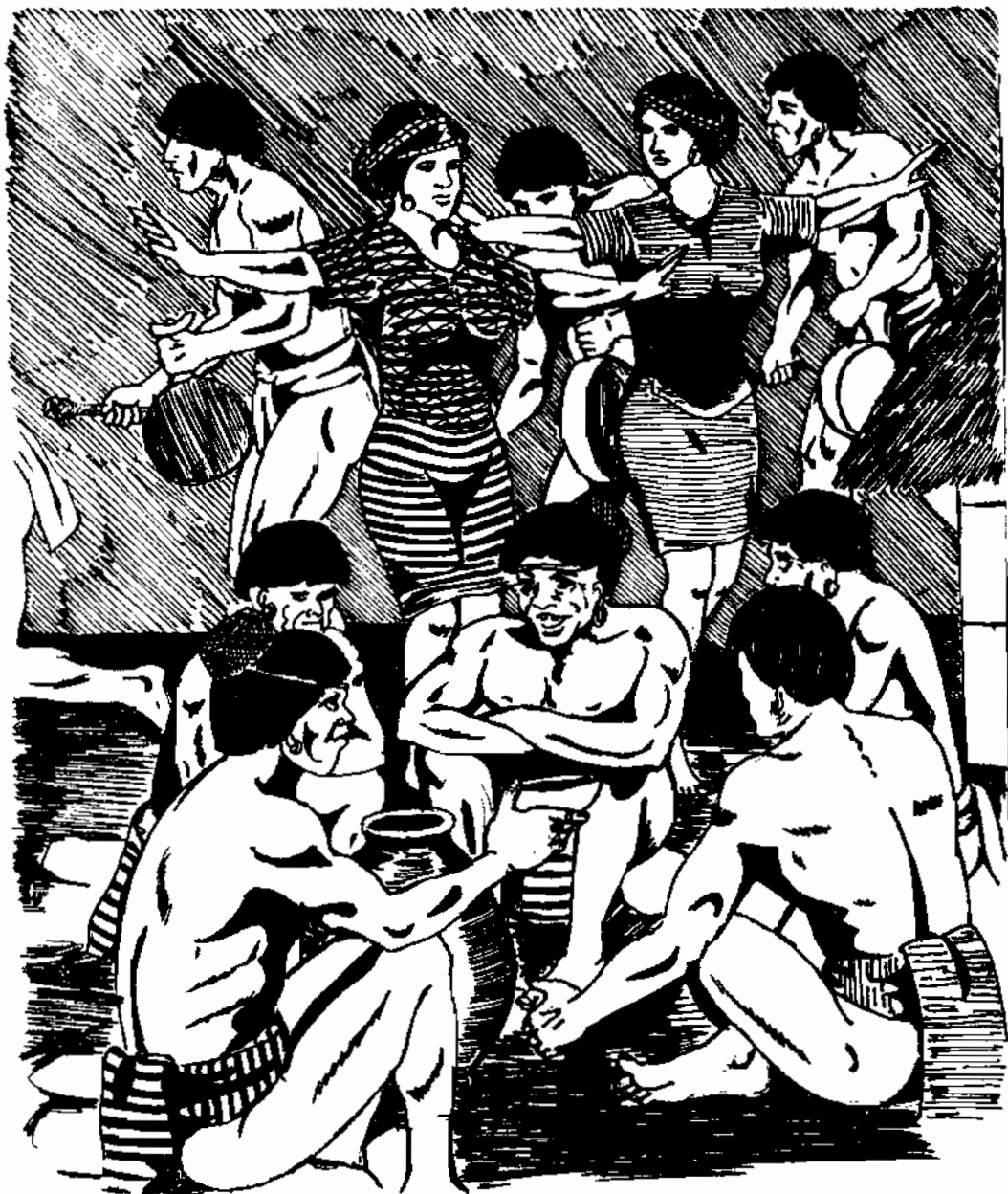
Later, Mr. Ichew arrived, "Pipipi pitpitpit! Tell me, can we get married?" The hen replied, "No. All you do is make bad omens for my master." Then Ichew answered, "Since you have denied me, I will always give your master a bad omen."

The eagle came along, "I have come looking for you. Shall we get married?" The hen replied, "No! You only eat snake. And further, you give my master bad omens." The Eagle said, "Because you have refused me, I will join Mr. Ichew in giving your master bad omens."

bulalas niya, "maaari bang ikaw ay aking maging asawa?" tanong niya. "Hindi maaari. Lagi mong ginagagad kaming kapuwa mo ibon," sagot niya. "Maghintay ka lang! Lalo kong pagbubutihin ang panggagagad sino pa man siya," wika niyang nagbabanta.

Pamaya-maya'y dumating si G. Pipit. "Pipipi pitpitpit! Nais ko'y tapatin mo ako, maaari ka bang pakasal sa akin?" tanong niya sa inahin. "Hindi maaari. Wala ka nang ginawa kundi bigyan ng masamang pangitain ang aking panginoon," paliwanag ng inahin. "Dahil sa tinanggihan mo ang iniaalok ko sa iyo, lagi kong bibigyan ng masamang pangitain ang iyong panginoon," pagbabanta niya.

Dumating naman ang agila. "Hinahanap kita sapagka't nais kong tayo ay pakasal," wika niya. "Hindi maaari! Ahas lamang ang kinakain mo. Bukod dito'y binibigyan mo pa ng masamang pangitain ang aking panginoon," tugon ng inahin. "Dahil sa tinatanggihan mo ang iniaalok ko'y sasama ako kay G. Pipit sa pagbibigay ng masamang pangitain sa iyong panginoon."

Inomchan akhes si Akop. Kanana, "Koop Koop. In-asawa ta Mangalak." Songfat Mangalak ya kanana, "Ad-ik tay otot nan kankanem. Ya nan maschem nan infibiyakam." Sanaet kanan, "Aye ngalod ta pakoopek nan infaat ay ap-om ay takho."

Awnin sana ay omchan si Talal, ya kananan "Apo Mangalak mafalin ay inasawa ta? Tay sak-en nan minfeb-elew isnan pakhey nan ap-om ay takho." Songfat Mangalak ya kanana, "Wen, mafalin. Ngem itot-oloy mo ay minfeb-elew isnan pakhey nan ap-ok ay takho, ta kachakchaklam." Saet kanan Talal, "Som-ed ka ngalod is sinpolo ay tawen." Isonga tinmayaw ay cha mamelew isnan pakhey nan katakhotakho ta minsadsad-ana isnan kachakchaklana.

Osto ay inilan nan lafaan ay kinmaan si Talal, inmey. Inomchan, kanana, "Ad-im patpatyen si Talal, tay ad-i khasin maengngan chi. Sak-en nan laychem, tay infakhay ta. Nay nan

Along came Owl, "Koop, koop. Let's get married." The hen returned, "No. You always eat mice for food. And you live your life during the night." Then the owl said, "Well then, I will give bad omens to your master whenever he travels."

Up came Mr. Talal, "Your Highness, is it your desire to marry me? Since I am the one who guards your master's rice fields." The hen replied, "Yes, but first you must continue to guard my master's fields until you have grown." Then Talal said, "OK. Wait for me for ten years." So he flew off and watched the fields of many people while waiting to grow.

When the Hawk saw the talal fly off, he went to the hen and said, "Don't believe Mr. Talal. He cannot begin to grow again! You fall in love

Paalis na ang inahin nang sa darating naman si G. Kuwago. "Kup, kup. Tayo ay pakasal," wika niya kay inahin. Bumalik ang inahin. "Hindi maaari. Laging daga ang kinakain mo. At saka kung gabi ka gising at kung araw naman ay tulog," paliwanag ng inahin. Kaya't sinabi ng kuwago, "A ganoon, bibigyan ko ng masamang pangitain ang iyong panginoon sa tuwing siya'y maglalakbay."

Sa darating si G. Talal. "Aking Kamahalan, sa akin ka na pakasal. Yayamang ako ang nagbabantay ng palayan ng iyong panginoon," ang kaniyang hibik. "Oo, pero kinakailangang ipagpatuloy mo ang pagbabantay sa palayan ng aking panginoon hanggang sa lumaki ka na," sagot ng inahin. "Sige, kaya lang, sampung taon kang maghihintay," wika ni Talal. Pagkatapos, lumipad na siya upang bantayan ang mga palayan ng mga tao habang hinihintay na siya ay lumaki.

Nang makita ni Lawing lumipad nang papalayo si Talal, siya naman ang nakipagkita sa inahin at nagwika, "Huwag kang maniwala kay G. Talal. Hindi na siya lalaki. Ako na ang ibigin mo.

alitos ko ta eegnam ta mapalafas nan esa ay folan, somobli ak et in-asawa ta, ta ek ibfakha ken cha ama ken ina." Songfat Mangalak ya kanana, "Wen. Sadsadek sik-a." Saet tomayaw si Lafaan.

Kawaksana, inkokook si Apo ali ay Kaolan. Osto ay cha inkokook, kanana, "Tat tala ok! Sek-en nan ali isnan amin ay intat-ayaw." Chingngen nan si Mangalak. Inmey, kanana, "Ah sik-a pet nan ali mi." "Wen," kanan Kaolan.

Idwani kanan Kaolan, "Wen, sak-en. Ngem inen-anapak is asaw-ek, tay maid pay laeng inaspolak is laychek. Ket, mo laychem, in-asawa ta." Somongfat si Mangalak ya kanana, "Ad-ik, tay nintolag kami ken Lafaan. Sana et inegwal nan alitos na, et is omali ay folan in-asawa kami." Kinwanin et akhes Kaolan ta iwasit Mangalak nan alitos Lafaan. Ket inwasit na tet-ewa. Sachat nafofoleg ay imangifakha ken Apo pachi ay Pedro et kasalena chaicha.

with me. We are made for each other. I give you my ring as a surety. When I return in one month we will be married. I will go to inform my parents." The hen replied, "Yes, I will wait for you." The Hawk flew away.

Next day, King Rooster crowed. He boasted "Tat tala ok! I am the king of all the birds!" The hen heard this, so went to him and said, "Ah, so you are our king." The Rooster replied, "Yes, I am he." He added, "Yes, I am, but I am looking for a wife, because until now I have not found anyone I love. If you wish, let's get married." The hen replied, "No. I have already promised to marry Mr. Hawk. He gave me a ring as a surety that next month we will be married." At that the rooster commanded the hen to throw away the hawk's ring. And she did indeed. Then they went together to Father Pedro to get married.

Tayong dalawa ang para sa isa't isa. Ibibigay ko sa iyo ang aking singsing bilang patunay Pagdating ko, makalipas ang isang buwan, tayo'y pakakasal. Aalis na ako upang ito'y ipaalam sa aking mga magulang." Pumayag naman ang inahin. "Sige. Hihintayin kita," wika niya. At lumipad nang papalayo ang lawin.

Kinabukasan, tumilaok si Haring Tandang. "Tat tala ok!" pagyayabang niya, "ako ang hari ng lahat ng mga ibon." Narinig ito ng inahin kaya't siya'y kinausap. "A. ikaw pala ang aming hari," bati niya. "Oo, ako nga," tugon naman ng tandang. "Oo, ako nga. Subali't naghahanap ako ng mapapangasawa sapagka't hindi pa ako nakakatagpo ng aking iibigin. Kung nansisin mo'y pakasaltayo," dugtong pa niya. "Hindi maaari. Nakapangako na ako kay G. Lawin na kami'y pakakasal. Binigyan niya ako ng singsing bilang katunayan na kami'y pakakasal sa buwang darating," paliwanag ng inahin. Sa sinabing yaon ng inahin inutusan siya ng tandang na itapon ang singsing ng lawin na kaagad naman niyang sinunod. At sila'y kapuwa nagtungo kay Padre Pedro upang pakasal.

Idwani tay nin-asawa cha, inmanak cha is angsan. Saet kanan Kaolan, "Idwani, waswaschen ta, ta mo maengngan nan sa cha an-ak ta, satat khasin inchepa." "Wen," kanan Mangalak.

Isnan esa ay alkhew, ipaspasyal Mangalak nan an-ak na. Inomchan si Lafaan ay omali ay mangayeg ta in-asawa cha. Ngem osto ay omchan, lilaena et ay angsan nan ifofoleg Mangalak ay inpas. Kanana, "Apay sana cha is anak mo?" Songfat Mangalak ya kanana, "Wen, tay inmali si Kaolan et kanana en, ad-i ka khasin insobli. Isana et inpawasit nan chi alitos mo." Ket sinmonget si Lafaan ya kananan, "Idwani, tay siya sa, ischak nan an-ak mo, ta engkhana ay maaspolan nan chi alitos ko." Saet finmengeg.

Isonga manipod ischi, mipoon is egyat na isnan Lafaan, kanayon ay inkokhaid ta kokhaichena nan lota, ay manganap isnan alitos nan si Lafaan. Olay akhes nan inpas, tolongan cha akhes si ina cha ay in-anap. Ket engkhana idwanin checha pay laeng ay sansanefen Lafaan nan anak Mangalak mipoon is songet na.

Now, as a result of their marriage, they had many chickens. The rooster suggested, "Let's separate for a time until our chickens have grown then let's live together again." The hen agreed.

One day when the hen and her brood were out sight-seeing, Hawk came along to claim his bride. But on his arrival he saw the chickens with the hen. He exclaimed in surprise, "Oh, do you have children?" The hen replied, "Yes. The rooster said you would never return, and told me to throw your ring away." Hawk became angry. He exclaimed, "Now I will begin to eat your chickens until such a time as you find the ring which you have thrown away." Then he flew away.

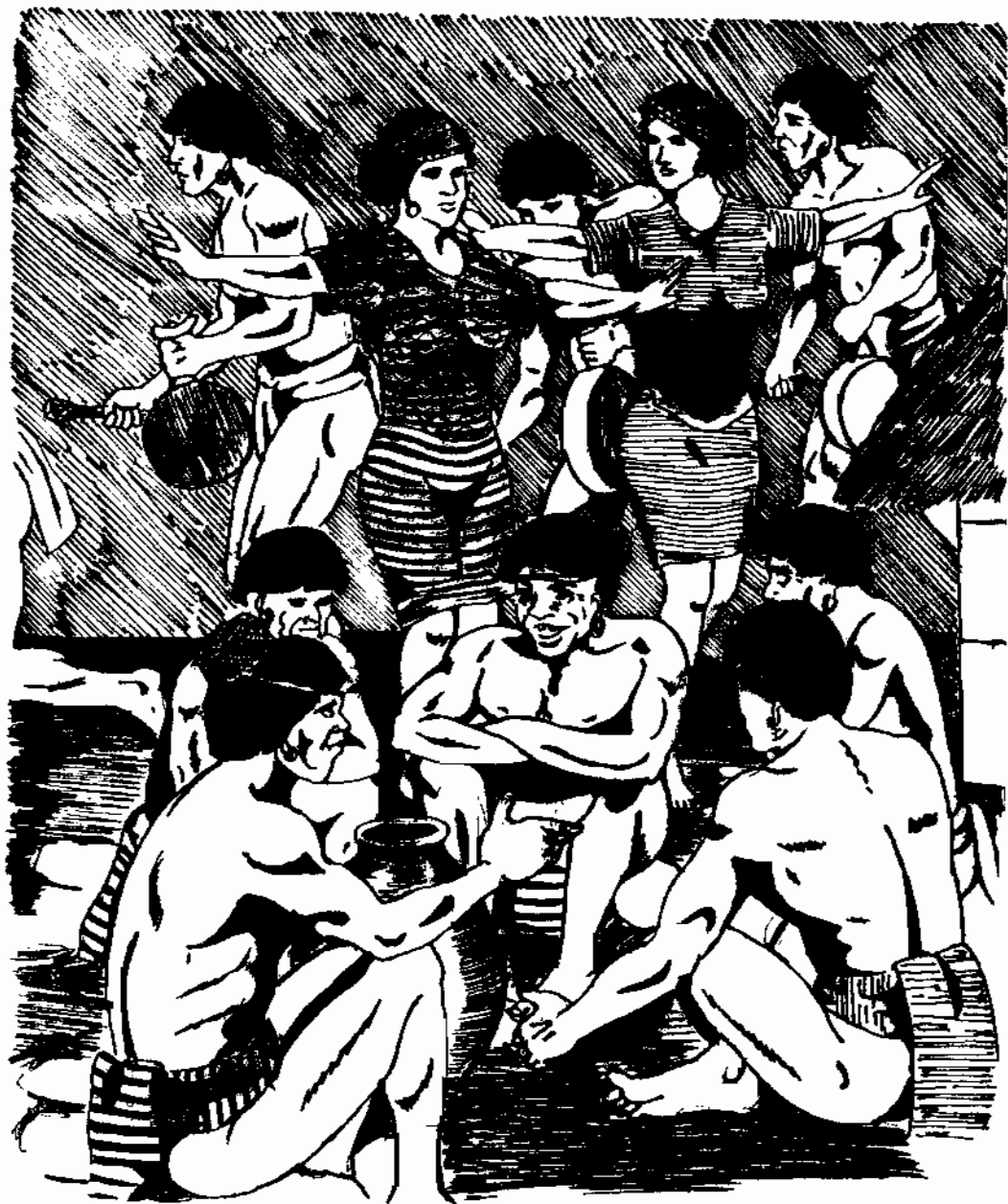
So ever since, because the hen is terrified of the hawk, she can be seen scratching the ground, looking for the Hawk's ring. Even the young chickens help their mother to look. Until today they have not found it, and the hawk, in his anger, continues to kill chickens.

Meraming sisiw ang naging bunga ng kanilang pagmamahalan. "Maghiwalay muna tayong pansamantala hanggang sa magsilalaki na ang ating nga inakay, at saka na lang uli tayo magsama," mungkahi ng tandang. Pumayag naman ang inahin.

Isang araw, nang ang inahin at ang kaniyang mga sisiw ay namamasyal, dumating si Lawin upang angkinin ang inahin. Subali't pagdating niya'y nakita niya ang inahin na kasama ang kaniyang mga sisiw. "Mga anak mo ba sila," tanong niyang namamangha. "Oo. Sinabi sa akin ng tandang na di ka na babalik kaya't ipinataponna sa akin ang iyong singsing," tugon ng inahin. Nagalit si Lawin. "Kung ganoon, kakanin ko ang iyong mga sisiw hanggang hindi mo natatagpuan ang singsing kong itinapon mo," wika ng lawin. At siya'y lumpad nang papalayo.

Mula noon dahil sa takot ng inahinsa lawin lagi siyang makikitang nagkakaykay sa lupa, hinahanap ang singsing ni Lawin. Kahit ang maliliit na mga sisiw ay tumutulong din sa kanilangina sa paghahanap. Magpahanggang sa ngayon ay hindi pa rin nila natatagpuan ang singsing at dahil sa galit ng lawin, patuloy pa rin siyang pumapatay ng mga sisiw.

NAN CHAMON SI TILIN

Nan sin aloyos ay infob-oleg incha inlokam.
Awnin ya inkagaya san omili. Onten nan esa ay
iinlokam isnan oma cha. Ay san pen fob-oleg na
ya ontana akhes ay makisagnisagni. Fomoknag cha
pen inamin si tilin nan kowan sa aloyos na.
Khinmakhawis san kowan san aloyos na ay esa.

Saet kanana en, "Ya ngag man nan teken mo?
Iman khawis nan anyem?"

"Ay tay ontem ay imakisagnisagni ya ontek
pay akhes ay fomoknag. Siya na nan foknakhek
angkay."

Mafain et san aloyos na. Inani cha isnan safog. Inani akhes san aloyos na isnan kowa na et angangsan. Mafain et san aloyos nay chey. Ligwat nat ya alana isnan tallak na ya insakolcb na. Kanan san aloyos na en, "Into man san fob-oleg ko isna?"

Omey pen et anapena. Ina lekwafen pen nan tallak et mafoka nan tilin. Kanana et en, "Siya man sa ta inlokham ka is safog ya agagkokotek. No insama ka is pakhey ya agagkokotek. Siya sa aloyos, okhay ka."

Kecheng.

NAN OG-OKHOD CHA APAPATTO KEN CHANGCHANATAYAN

Cha Apapatto ken Changchangtayan ay nangan ili id At-atong. Encha mangoma. Encha mangoma id Fanaaw. Inomchan cha isnan sinalkhew, mangoma cha. Ayaka nan inomaan cha isnan sinalkhew, tay kanan chan, "Alistowan tay mangoma, tatno nalawa nan oma ta." Inalistowan cha ay nangoma isnan sin-esa ay hectalya isnan sinalkhew.

Maschem, chakas cha ay manalan. Isnan maschem fomeskal si Ot-otot, kanana, "Chooot choot, malowalowasan ka inomaan Apatto. Chooot choot malowalowasan ka inomaan Changtayan." Idwanin tinmofo nan foblong. Siya chadlo.

Mawilit khasin omey cha. "Enta kayet nayonan nan inomaan ta." Idi omey cha, "Ya apay into san inomaan ta? Naadchiyanan, siya chadlo nan

Apapatto and Changchangtayan lived in Atatong. One day they decided to go and make a garden at Mt. Fanao. When they arrived they cleared the garden for the whole day. They cleared a wide area, because they had said to themselves, "Let's work fast so we'll have a wide garden." They worked hard that day and they were able to clear a hectare each. When night came they went home. During the night Rat came out and said, "Choot choot choot. May the garden of Apapatto revert again to bushes. Choot choot choot. May the garden of Changchangtayan return to bushes again." Now the bushes really shot up and covered their garden.

The next morning they went again. They said to each other, "Let's go and widen our garden." When they reached their garden they were surprised to see that it had reverted to bushes again. They said, "Where is the area we have cleared? It has reverted to bush. It looks like nothing has been cleared here because it's appearance is the same as when we first came."

Sina Apapatto at Changchangtayan ay nakatira sa Atatong. Isang araw, napagkayarian nilang magkaingin sa Bundok Fanao. Nang makarating sila roo'y nagugol nila ang maghapon sa pagtratrabaho. Malapad-lapad din naman ang lugar na nilinis nila sapagka't anila'y kailangan nilang bilisan ang paggawa upang magkaroon sila ng mapagtatamnan. Nagtrabaho silang mabuti kaya't nakalinis sila ng tig-isang ektarya. Nang dumilim na, umuwi na sila. Noong gabi na, lumabas si Daga sa kaniyang lungga. "Tsut, tsut, tsut. Sana'y mabalik na muli sa dati ang pagtatamnan ni Apapatto. Sana'y mabalik na muli sa dati ang pagtatamnan ni Changchangtayan." At tumubo ngang muli ang damo hanggang sa mapuno ang kanilang pagtatamnan.

Kinaumagahan, nagtungong muli ang dalawa sa kanilang lupa. "Halika at palakihin pa natin ang ating pagtatamnan," yaya ng isa sa isa. Nang sila'y makarating doon, namangha sila nang makita nilang masukal itong muli. "Tingnan mo't sa wari'y di nilinis sapagka't ganitong ganito rin noong una tayong magtungo rito," anila.

foblong." Khasin cha fifikasen ay mangoma. Ayaka nan inomaan cha khasin. "Is wakas man ta omali ta kayet ta in-ala ta nan chetal ay naay." Chakas cha ay manalan.

Osto akhes ay nanalan cha, maschem, fomeskal akhes khasin si Ot-otot ya kanana, "Chooot chooot malowalowasan ka inomaan Apatto. Chooot chooot malowalowasan ka inomaan Changtayan."

Idi omey cha isnan wiit, khasin akhes tinmofo nan foblong. Siya chadlo. "Ya apay? Apay nga, malmalanoy ay tomofo isnan maschem? Ah! ayet mangoma ta." Alisto cha ay mangoma.

Kanan nan si Apapatto, "Iyanan tat." Inomyan cha. Inmey cha isnan khinaeb cha ay fawi et inlalanglang cha et maid.

Ngem idi natey nan apey, khikhad nan fomeskal ay mangipatong isnan tonged ket kankanana, "Chooot chooot malowalowasan ka inomaan Apatto. Chooot chooot, malowalowasan ka

Again they worked hard and were able to clear a wide area. "Tomorrow we'll come again and clear that flat area," they said. They went home.

At night Rat came out again and said, Chooot chooot chooot. May the garden of Apapatto turn to bushes again. Chooot chooot chooot. May the garden of Changchangtayan revert to bushes again."

When they went the following day they found that the same thing had happened. The bushes had regrown. "Why is it that the bushes have grown again? Do bushes grow easily at night?" they asked. "Let's clear it again." Again they worked very hard.

Then Apapatto said, "Let's stay here overnight." They stayed in a bush hut which they constructed, and made a fire to give light. But they didn't see anything.

But when their fire died, Rat came out. Perching on a tree trunk she said, "Chooot chooot chooot. May the garden of Apapatto revert to bushes again. Chooot chooot chooot. May

Pinagbuti nilang muli ang paggawa at malaki-laki rin namang lugar ang nalinis nila. "Bukas babalik tayo rito at iyon namang patag na lugar na iyon ang ating lilinisin," wika ng isa. At sila'y umuwi na. Nang sumapit ang gabi, dumating na naman si Daga at nagwika, "Tsut, tsut, tsut. Sana'y maging masukal na muli ang pagtatamnan ni Apapatto. Tsut, tsut, tsut. Sana'y maging masukal na muli ang pagtatamnan ni Changchangtayan."

Nang ang dalawa'y magtungong muli sa kanilang pagtatamnan, napansin nilang ganoon na naman ang nangyari. Tumubong muli ang mga talahib. "Bakit kaya tumubo na naman ang mga talahib? Madali bang lumago ang mga talahib kung gabi?" tanong nilang may halong pagtataka. "Linisin nating muli." Muli nilang pinagbuti ang paggawa. "Dito na tayo magpalipas ng magdamag." Nanatili sila sa isang kubong yari sa kogon na kanilang itinayo. Nagsiga sila upang magkaroon ng liwanag. Subali't wala silang nakita. Datapuwa't nang mamatay ang apoy, lumabas si Daga. Tsut, tsut, tsut, tsut tsut," wika ni Daga habang nakahapon sa puno ng isang nakabuwal na punongkahoy, maging masukal na muli sana ang pagtatamnan ni Apapatto.

inomaan Changtayan.' Iman khinmenek chi ket inlanglangen cha nan apey, cha tomofo nan foblong! Chichilangan cha ay cha manimasim ay mangoma.

Nawilit pen ket inchatom cha ay mangoma.
 "Apay nga sino ngata nan katakhon tochi? Apay nga omali ay mangmangwani en 'Malowalowasan ka' ket tomofo chana! Khasin ta iyanan.'" Khasin cha iyanan et encha winaned nan kewkew-ena.
 Inaspolan cha nan sefang na.

Maschem pen et inachep cha nan apey cha tay encha isaneb nan kew-ena. Ket khikhad nan kankanana khasin ampay en, "Chooot chooot malowalowasan ka inomaan Changtayan. Chooot chooot malowalowasan ka inomaan Apatto.'"

Wacha cha ay maman-ed isnan sefang na.
 "Ayod ta sasad-en ta. Iman adi omchan?" Awnin

the garden of Changchangtayan return to bushes again.'

At the moment she finished speaking, Apapatto and Changchangtayan lit a torch and saw that bushes were starting to grow on their garden. Then they immediately set to work to cut them down using a bonfire as their light. By morning they completed the clearing. 'Who was that person who came, and by saying 'You revert to bushes' was able to cause grass and bushes to spring up?' They exclaimed, 'Let's stay here again tonight.' That night they stayed in the field again, and went looking for her trail. When they found her trail, they put out their fire, and waited for her to come at night.

Suddenly they heard the voice again, 'Chooot chooot chooot. May the garden of Changchangtayan return to bushes again. Chooot chooot chooot. May the garden of Apapatto revert again to bushes.'

They were there waiting for her along her trail. They said to each other, 'Let's wait for her.' Then, 'Why has she not yet come?'

Tsut, tsut, tsut. Maging masukal na muli ang pagtatamnan ni Changchangtayan." Matapos na matapos siyang makapagsalita, nagsimula nang tumubo ang mga damo sa pagtatamnan nina Apapatto at Changchangtayan. Siya namang pagdating ng dalawa na kaagad nagsindi ng kanilang dalang sulo. Nakita nila na nagsisimula nang tumubo ang mga damo sa kanilang pagtatamnan. Kaagad nilang tinabas ang mga iyon sa pamamagitan ng tanglaw ng liwanag ng siga. Mag-uumaga na nang matapos nila ang paglilinis. "Sino kaya iyong taong iyon na naparito na sa pagsasalita lamang ay nakapagpapatubo ng mga damo at talahib?" tanong nila. "Dito muna tayo hanggang mamayang gabi," bulalas nila kapuwa. Noong gabi ring yaon, nanatili sila doon at hinanap ang kaniyang mapagdaraan. Nang makita nila ang kaniyang daanan, pinatay nila ang apoy at hinintay siyang lumabas nang sumapit ang gabi. Walang amu-ano'y narinig nilang muli ang tinig, "Tsut, tsut, tsut. Sana'y maging masukal na muli ang pagtatamnan ni Changchangtayan. Tsut, tsut, tsut. Sana'y maging masukal na muli ang pagtatamnan ni Apapatto." Noon nama'y naroon ang dalawa sa daanan niya at naghihintay sa kaniya.

pen et wangawangngat et sana ay komalofinit ay kag fikkin ay otot. "Iman away siya na? Siya, tay siya na nan sefang na." Onochen cha is wail et nasaskep isnan tekaw. "Omala ta isnan fokifok ta sooken ta."

Omala cha ta sooken cha, ket kanana en, "Chik chik chik chik chik. Ad-i kayo somoog ta entako is abafong ko is nangan tongcho." Ket nachanakal. Omey cha is nangan tongcho, khasin akhes nasaskep isnan liyang. Soog isna soog. "Chik chik chik chik chik. Ad-i kayo somoog ta entako isnan abafong ko is nangan tongcho." Khasin akhes chinmakal et inmey cha is nangan tongcho ket nasaskep. Soog sina soog. "Chik chik chik chik chik. Ad-i kayo somoog ta entako isnan abafong ko is nangan tongcho."

Later on, at dawn, they heard movements in the bushes. They looked and saw a rat as big as a person's leg. 'Maybe she is the one, because this is her trail.' They followed it to the creek where she entered a hole. They said, 'Let's get some bushes and smoke her out.'

They got the bushes to smoke her but she said, 'Chik chik chik chik chik. Don't smoke me out. I'll lead you to my hut above.' Immediately she came out. When they went up, she entered into a cave. They lit fires to smoke her out. 'Chik chik chik chik chik. Don't smoke me out. Let's go to my house above.' She came out this second time and they went up. Immediately she disappeared again. They smoked her cave again. 'Chik chik chik chik chik. Don't smoke me. Let's go to my

“Hintayin natin siya,” wika ng dalawa.
“Subali’t bakit hindi pa siya dumarating?”
tanong nila. Di nagluwat nang
magbubukang-liwayway, nakarinig sila ng kaluskos
sa talahiban. Nang lingunin nila’y isang dagang
kasinlaki ng binti ng tao ang kanilang nakita.
“Marahil siya na nga, sapagka’t ito ang kaniyang
daanan.” Sinundan nila ang daan na naglalagos sa
isang sapa at sa isang butas doon siya ay
pumasok. “Kumuha tayo ng mga talahib at atin
siyang pausukan,” mungkahi ng isa. Nang makakuha
na sila ng talahib upang siya’y pausukan,
nagsalita ang daga, “Tsik,tsik,tsik,tsik,tsik.
Huwag ninyo akong pauusukan. Ipagsasama ko kayo
sa aking kubo sa itaas,” wika ng daga. Kaagad
siyang lumabas. Nang sila’y makaakyat na,
pumasok ang daga sa isang kuweba. Nagparikit ang
dalawa ng apoy upang pausukan siya. “Tsik, tsik,
tsik,tsik,tsik. Huwag ninyo akong pausukan.
Ipagsasama ko kayo sa aking bahay sa itaas,”
sabi ng daga. Lumabas siya sa kuweba at ang
dalawa nama’y umakyat. Nawalang bigla ang daga.
Pinausukang muli ng dalawa ang kuweba. “Tsik,
tsik,tsik,tsik,tsik. Huwag ninyo akong pausukan.
Pupunta tayo sa aking bahay sa itaas,” ang sabi

Iman lomamag cha is nangan tongcho et afong ay faley ay manasasakhakha, ay fab-aliwawa ay faley nan afong na. Kanan cha, "Ono! Ikanan man pet otot na mo ! Paman pet ipogaw ay telen."

Saet kanana, "Alaen yo nan fanga ta chanoman yo." Inala cha nan fanga ya chinanoman cha.

"Yem adi iyali nan maloto?"

"Ah! Eh! Awni, et og-ay ak." Maid inila cha is inpeey na is finayo. Inala na nan akli ay chey et eegnana. Kanana en, "Omomfeg kayo et ikhachak " Omomfeg cha ay chey et sinang ses-eyep cha.

"Ayod ta ilan ta nan inlotowana." Awawnin khikhad nan chana angangnen sichi ay minkiwal et tinmolfob nan makan. Inang-at na. Initena akhes nan esa ay fanga. "Ngag man nan initena ischi? Ayood ta ilan ta, " chacha intofotofo. "Iilan ta od mo ngag nan egwal na. Ngag nan pinepespesna ay chey ay inegwana?"

ng daga. Nang makaakyat na sila, kapuwa sila namangha sapagka't sa bahay pala ng mayaman nakatira ang daga. "O akala nati'y basta siya daga. Siya pala'y tunay na tao!" bulalas ng dalawa. "Kumuha kayo ng palayok at punuin ninyo ng tubig," ang utos ng daga. Kumuha nga sila ng palayok at kanila itong pinuno ng tubig. "Bakit hindi ka kumuha ng pagkain upang mailuto?" tanong nila. "Maghintay kayo at ako ang bahala. Wala naman silang nakitang anumang kaniyang inilagay sa palayok subali't kumuha siya ng sandok at habang hawak-hawak ay nagsalita, "Matulog na kayo at ako ang bahala rito." Nahiga na ang dalawa at nagkunwang natutulog. "Panonoorin natin ang kaniyang pagluluto," anila. Makaraan ang ilang saglit, bigla niyang hinalo ang nasa loob ng palayok. Biglang umalsa ang kanin. Inahon niya ito. Pagkatapos, iba namang palayok ang kaniyang isinalang. "Ano ang ginagawa niya roon? Tingnan natin. Tingnan natin kung ano ang kaniyang inilalagay sa palayok. Ano kaya iyong hawak-hawak niya at inilalagay doon?" tanong nila.

Awawni ya kanana, "Chik chik chik chik chik. Fangon kayo ta mangan tako." Iman fanawen cha nan makan, et makan meti Tag-ongen cha nan chinengcheng et watwat meti Mangan cha.

Idwanin nangan cha. Kanan Ot-otot en, tay chenya takho ay in-ina. Kanana en, "Ngag man nan laychen yo? Ngag nan laychen yo ay alan?" Ilan cha ischi et kapakepakey, kawatwawatwat.

Nan esa kanana en, "Nan pakhey nan omalak ta way kanen mi. Isonga chanak omey mangoma tay maid italaken ko isnan anak ko."

"Ya ngag pay nan mangipay-am sisa? Ya omala kat is khimmatam." Ninpingipingil. Is laychena ay pingilen. Inalana nan khimata. "Is yangkay laychem ay ipenpen."

Inpenpepenpena ya ekwaekwatena, sanat kanan, "Et kasi ak omali." Ad-i tomfa.

Later she said, "Chik chik chik chik chik. Wake up and let's eat." When they put the ladle into the pot, it was rice indeed. They dipped the ladle into the second pot; it was meat! They sat down and ate their fill.

Now when they had eaten, Rat turned into a woman. She said, "What is your desire? What would you like as a present to take away?"

When they looked around them, there were heaps of rice and lots of meat. One of them, Changchangtayan, answered, "I will take rice, so we will have food. That's why I was going to make a garden because I don't have food to feed my children."

"What will you carry it in? Get your carrying basket." He prepared the bundles of rice. "Take as much as you prepare." He got the baskets. "Fill them with as much as you desire."

When Changchangtayan had loaded them, he tested the weight of them. Then he said, "I will return

Pamaya-maya'y nagsalita ang daga, "Tsik, tsik, tsik, tsik, tsik. Gising na kayo at kakain na tayo." Totoong kanin ang kanilang nakita nang ito'y kanilang sandukin. Sa kabilang palayok naman sila sumandok at karne naman ito! At nagsikain na sila.

Nang makakain sila, biglang naging tunay na tao ang daga. Isa siyang babae. "Ano ang kailangan ninyo?" tanong niya. Ano ang kailangan kong ipabaon sa inyo pag-uwi ninyo?" Nang tingnan nila ang kanilang paligid, kitang-kita nila ang mga bigkis ng palay at maraming karne. "Palay ang dadalhin ko upang kami'y may makain," tugon ng isa. Iyan ang dahilan kaya ako naglilinis ng mapagtatamnan sapagka't wala akong maipakain sa aking mga anak," paliwanag niya. "Paano mo dadalhin ang mga ito? Hala, labot mo sa akin ang iyong basket," utos ng babae sa kaniya. Iniayos na niya ang maliliit na bigkis ng palay sa kaniyang basket. "Dalhin ninyo ang inyong makakayang dalhin. Punuin ninyo ang basket sa nais ninyong dami," anang babae. Nang mapuno na ng isa sa dalawang lalaki ang basket ay sinubukan niya kung gaano ito kabigat. "Babalik

“Ya sik-a pay. Ngag man nan laychem?”

“Watwat. Olay nan watwat ay sana.”

Kanan nan si Ot-otot, “Ah wacha nan kanen cha tona tay watwat nan laychena. Ya infatawil ka?” kanana. “Khasin kayo omali.”

Kanan nan nangchen isnan pakhey, “Tay et omali kami pay is maschem. Omawid kami.” Omchan cha pen ya isaad cha ya chakas cha ay omawid.

Omawid cha pen ya kanana isnan esa en, “Ngag nan alam?”

Kanan nan esa, “Omala ak man isnan pakhey ya itapik san chi akli, tay imaid akli mi.”

“Ya ngag nan atom sisa? Yake angsan nan kaew ay chomapchapan ya!”

“Maid man ammo mi ay khomaeb is akli.”

Nan esa pay, ay si Ap-apatto, kanana en, “Pasikek nan watwat is kwak.”

Saet kanan Ot-otot en, “Ey, ya siya et. Isana ay naschem? Awni ta is wiit.” Ngem si Ot-otot kananan, “Ah! wacha pet nan mafalin tona tay watwat angkay nan alana.” Omyan cha et maseyep cha.

for more." She did not reply. She spoke to the second man, "What do you want?"

"Meat. I will take that meat there."

Rat thought, "Oh, Apappatto's family must have sufficient rice since he is asking for meat." She asked, "Will you carry it on a pole over your shoulder? Do come again."

Changchangtayan who was loaded with rice, said, "We will return again this night. We will return."

"Do," she answered.

They arrived at home, unloaded, and immediately returned. When they got back, she said to Changchangtayan, "What will you take?" He answered, "I will take rice and also the ladle, because we don't have a ladle."

"What do you want it for? There is plenty of wood in the forest to make ladles." Apappatto said he wanted only meat. She answered them, "O.K. but it's still night, wait till the morning." Then Rat thought to herself, "Ah, he must indeed have enough rice, he is only taking meat."

They slept the rest of the night there,

pa ako upang dagdagan ito," aniya. Hindi umimik ang babae. "Ano naman ang kailangan mo?" tanong ng babae sa ikalawang lalaki. "Karne. Karne ang aking dadalhing pauwi," tugon niya. Naisip ng babaeng marahil ay may sapat silang palay kaya't karne ang hiningi niya. "Balagwitin mo na lamang iyan," mungkahi ng babae, "pagkatapos, bumalik kang muli rito." Nagsalita ang lalaking may kargang palay, "Babalik kaming muli mamayang gabi." "Sige," tugon ng babae.

At umuwi na nga ang dalawa. Ibinaba ang kanilang dala-dala at kapagdaka'y nagbalik na muli sa bahay ng babae. Pagdating doo'y tinanong na muli ng babae ang lalaking naunang umalis kung ano ang kaniyang dadalhin. "Bigas at sandok ang dadalhin ko sapagka't wala kaming sandok," tugon niya. "Saan mo naman gagamitin? Marami namang kahoy na magagawang sandok sa gubat," wika ng babae. "Hindi kami marunong gumawa ng sandok," tugon ng lalaki. Si Apapatto nama'y karne ang hiningi. "Sige. Pero gabi pa. Magpaumaga na kayo," mungkahi ng babae. Naisip ng babaeng marahil ay may sapat na silang bigas kaya't karne ang dadalhin niya. At sa bahay na nga ng babae

Naseyeseyp cha ay nakayakayang. Ikhad na omisfo is faleg. Nifafatog isnan esa ay chey minlal-ayad isnan watwat. Kanana, "Into man nan kalpowan nan chanom ay sana?"

"Chik chik chik chik chik. Away naisepyat sa," yaket isfo na.

Khasin akhes ay away lafi, mayakhayag nan pala. Nifafatog isnan esa ay chey kayet ay minlalayad isnan watwat. Kanan cha, "Ngag man nan mayakyakayak issa? Em ekchaken nan pala?"

"Chik chik chik chik chik. Away nan malonog isnan manalanak." Ket siya nan cha mangekchag.

Nawilit pay. Kanan nan esa ay chey en, "Olay mok angkay nan annok-a, tay nablay ak id kogkha, et inchal-emek nan kicho. Olay akit nan egnak, tay nablay ak id kogkha."

Kanana isnan esa pen, "Kamana nan alam? Ay adi ka omala isnan pakhey?"

sleeping flat on their backs. Then Rat urinated from upstairs. She directed it onto the one who wanted the meat. The man exclaimed, "Oh, where is this water coming from? What's happening up there?"

"Chik chik chik chik chik. Maybe something has spilt." But in fact it was urine.

Again during the night soot fell on the man who wanted the meat. "What is that you are dropping on me? You are dropping soot on me."

Rat answered, "Chik chik chik chik chik. Maybe it is falling down as I walk." But in fact she was dropping it.

Next morning Changchangtayan said, "Maybe I will only take the ladle and some rice on top of it, because I am tired because of the events of yesterday. I will only carry a little because I am tired after yesterday."

She said to the other, "How much will you take? Don't you want any rice?"

nagpalipas ng magdamag ang dalawang lalaki. Lapat na lapat ang kanilang likod sa pagkakahiga. Sa itaas natulog ang daga. Tumapat siya sa lalaking may gusto ng karne at inihian niya ito. "Naku, saan nanggagaling ang tubig na ito. Ano'ng nangyayari sa itaas?" pamanghang sabi ng lalaki. "Tsik,tsik,tsik,tsik,tsik. Marahil ay may kung anong nabubo," wika ng nasa itaas. Pero sa katotohanan, yao'y ihi. Muli, noong malalim na ang gabi, may kung ano na namang pumatak sa lalaking may gusto ng karne. Uling naman ngayon ang bumagsak mula sa itaas. "Ano ang ibinagsak mo sa akin? tanong ng lalaki," uling ang mga ito." "Tsik,tsik,tsik,tsik,tsik. Marahil ay nahuhulog ang mga iyan pag ako'y lumalakad. Pero ang totoo'y sinadya nga niyang ihulog ang mga iyon.

Kinaumagahan. "Siguro'y ang sandok na lang at kaunting palay ang aking dadalhin dahil sa napagod ako sa pangyayari kahapon. Kaunti na lang ang aking dadalhin sapagka't napapagod ako ngayon," daing ni Changchangtayan. "Gaano namang karami ang dadalhin mo?" tanong ng babae kay Apapatto. "Ayaw mo ba ng bigas?" dagdag niya.

“Ad-1. Nan etag angkay nan alak.”

Tinalwana kayman khasin nan khimata na isnan watwat. Chakas cha. Somaal nan nangan kowa isnan watwat, pay-ena kayman isnan lochen. Lochenena. Nan chi ngankowa isnan pakhey, somaal kayman ya isoog na nan tapina, lookena nan tapina. Iman nat-ew si sin-alkhew et ilan Apapatto nan loog nat amin nangawngawan ay maid san watwat. Si Chanchangtayan ay nangankowa isnan chi pakhey ken akli, naamin akhes san pakhey ay chey ay inala na ken Ot-otot, ngem inmoosto kayet. Tay olay sinsopa nan inpaey na ya itatab-aw na nan akli, et fomla et sinfanga nan kanen cha. Siya nan kinaasiyan Ot-otot si Changchantayan, tay ad-1 nallilili.

Songa mo engka manoksokmon, am-in ay kankanan nan akinkowa isnan sokmonem, ikhegkhenek mo angkay. Abfolotem am-amin nalaksig no lawing.

"No, I want meat." So he loaded his basket with meat. They started out. Apappatto went home and put the meat in his meat jar. The one who chose rice went home, dried some, and put the rest in his granary. The next day, Apapatto went to his granary. When he looked inside his meat container at the granary, it was empty. When the rice of Changchangtayan, the owner of the ladle, was all eaten, and also the rice he got from the rat, he still had sufficient. Because even if he only cooked one chupa of rice, when he inserted the ladle into the pot, the rice would expand and fill the pot. Rat had pity on Changchangtayan because he never complained. So if you go to another place to barter, be accomodating. Whatever is said to you, go along with it unless it is wrong.

“Ayoko. Karne ang gusto ko.” Kaya't piruno ni Apapatto ng karne ang kaniyang basket. Pagkatapos, lumakad na sila. Si Apapattong may dalang karne ay umuwi na at inilagay ang karne sa isang sisidlan pagdating da bahay. Si Changchangtayan namang palay ang piniling dalhin ay umuwi na rin. Pinatuyo ni Changchangtayan ang ibang palay at ang iba nama'y itinago niya sa kamalig. Kinabukasan, binalikan ni Apapatto ang kanyang itinago sa kaniyang kamalig. Nang tingnan niya ang kaniyang pinagsidlan ng karne sa loob ng kamalig, wala na itong laman. Samantala naisaing na ni Changchangtayan ang lahat ng kanilang bigas pati na ang nahingi niya sa daga pero may sapat pa ring natitira sa kaniya. Kapag itinusok niya ang sandok sa kanin, humihilab ito at napupuno ang palayok kahit pa paisa-isang gatang lamang siya kung magsaing. Naawa si Dega kay Changchangtayan sapagka't hindi siya marunong magreklamo. Kaya, kung pupunta ka sa ibang lugar upang makipagpalit ng kalakal, matuto kang makibagay. Pumayag ka na, anumang sabihin sa iyo. Huwag nga lang ba masama, e!